

METODIKA DARBA VIDES RISKU IZVĒRTĒŠANAI IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒM

MĒRĶIS

Risku izvērtējums tiek veikts, lai darba vietās noteiktu nepieciešamos drošības un veselības aizsardzības pasākumus, to prioritātes un izstrādātu darba aizsardzības iekšējās uzraudzības pasākumu plānu. Risku novērtēšanas kārtība balstīta uz Latvijas Republikas “Darba aizsardzības likuma” un 2001.gada 23.augusta Ministru Kabineta (turpmāk tekstā – MK) noteikumu Nr. 379 “Darba vides iekšējās uzraudzības veikšanas kārtība” prasībām. Metodika izstrādāta, pēc iespējas aptverot visu iespējamo darbu specifiku, kas sastopami izglītības iestādēs, tādēļ katrā konkrētā izglītības iestādē būtu nepieciešama radoša pieeja dotai izvērtēšanas shēmai, piemērojot to konkrētās izglītības iestādes specifikai. Šai darbā būtu jāizmanto tās zināšanas, kuras skolas darba aizsardzības speciālists vai cits darbinieks guvis darba aizsardzības apmācībasursos.

Izvērtēšanas gaita.

Risku izvērtēšanai un darba vides iekšējās uzraudzības sistēmas izveidošanai un uzturēšanai piedāvājam šādus darba etapus:

1. Darbinieku identifikācija
2. Darba vietu un darbinieku funkcionālo pienākumu identifikācija.
3. Risku novērtēšanas plāna izveide un metodes izvēle.
4. Esošās darba aizsardzības dokumentācijas izvērtēšana.
5. Datu savākšana (risku identifikācija).
6. Risku bīstamības novērtēšana.
7. Esošo aizsardzības pasākumu un līdzekļu pietiekamības novērtēšana.
8. Risku novēršanas vai samazināšanas iespēju izvērtēšana, arī no finansiālā aspekta.
9. Risku novēršanas vai samazināšanas (darba vides iekšējās uzraudzības) plāna izveide.
10. Kontrole par plāna izpildi.
11. Plāna izpildes izvērtēšana, nākamā risku novērtēšana pēc notikušajām izmaiņām.

1. **Darbinieku identifikācija.** Uzsākot risku novērtējumu vispirms precīzi jānosaka, uz ko attiecas šis darbs. Tādēļ nepieciešams risku izvērtēšanas materiālos iekļaut precīzu iestādes darbinieku sarakstu, tajā ietverot visus administrācijas darbiniekus, pedagogisko personālu un tehniskos darbiniekus. Šajā sarakstā nepieciešams iekļaut visus darbiniekus, neatkarīgi no tā, uz cik slodzēm vai likmēm viņi pieņemti darbā, vai kāds darba laiks (pilns vai nepilns) noteikts viņu darba līgumos. Šajā sarakstā īpaši jāatzīmē tās personas, kurām, saskaņā ar likumdošanu, noteiktas īpašas prasības darba aizsardzībā (bērni un pusaudži, grūtnieces un sievietes pēc dzemdībām).
2. **Darba vietu identifikācija katram darbiniekam, darbinieku grupām, darbinieku funkcionālo pienākumu identifikācija.** Šis solis nepieciešams, lai izvērtētu darbinieku vai to grupu darba vietu specifiku un izvērtētu darba vietu risku noteikšanas shēmu.
3. Ja katram darbiniekam ir sava konkrēta darba vieta, tad risku izvērtējums būs jāveic katram darbiniekam atsevišķi, ja visi darbinieki vai kāda darbinieku grupa darba procesā veic savus pienākumus dažādās darba vietās, tad jāizvērtē visas šīs darba vietas.

Parasti iestādes darba organizācijas forma ir jaukta, tādēļ katrai būtu jāizvēlas kāda cita risku izvērtēšanas shēma. Vienīgais nosacījums, kas jāievēro – **tiekt aptverti visi iestādē strādājošie un visas vietas, telpas un teritorijas, kurās darbinieki veic savus darba pienākumus.**

4. Dokumentācijas izvērtēšana. Katrā iestādē jau ir paveikts lielāks vai mazāks darba apjoms, lai sakārtotu darba aizsardzības lietas, tādēļ ir jāizvērtē esošā situācija.

- Darba aizsardzības un darba likumdošanas normatīvo aktu esamība un atjaunināšana. Latvijas Izglītības darbinieku arodbiedrības (turpmāk tekstā – LIZDA) biļetenos ir uzskaitīti tie normatīvie akti, kuriem būtu jābūt katras iestādes rīcībā, vai, nepieciešamības gadījumā, attiecīgajiem darbiniekiem precīzi zināmi ceļi, kā tos **ātri** atrast, lai varētu izmantot darbā.
- Darba aizsardzības instrukciju esamība un instruktažu kārtība. Jāprecizē, kādas instrukcijas iestādē ir izstrādātas. Par izmaiņām instrukciju klāstā un saturā lēmumu varēs pieņemt un izmaiņas ieviest pēc darba vides risku novērtēšanas pabeigšanas. Jāfiksē reālā kārtība, pēc kādas darbinieki tiek instruēti, kādos dokumentos šīs instruktažas tiek reģistrētas un kāda ir to efektivitāte, kā vispār ir noregulēta un darbojas informācijas plūsma darba un mācību drošības jautājumos starp administrāciju, pedagogiem, tehniskajiem darbiniekiem, citu personālu un audzēkņiem.
- Kādas ir darba koplīguma normas darba aizsardzības jautājumos, kā tās tiek realizētas, kādi resursi (laika, finansu u.c.) tiek novirzīti darba aizsardzības jautājumu risināšanai iestādē.
- Veselības pārbažu veikšanas kārtība. 1997.gada 4.marta MK noteikumi Nr.86 “Noteikumi par obligāto veselības pārbaudi un apmācību pirmās palīdzības sniegšanā” paredz, ka darba devējam jāizveido to personu saraksts, kuru darbs ir saistīts ar veselībai kaitīgo darba vides faktoru iedarbību. Ir nepieciešams uzsvērt, ka minētajos noteikumos ir paredzētas vairāku veidu veselības pārbaudes un to prasības attiecas ne tikai uz tā sauktajām “sanitārajām grāmatiņām”. Šis dokuments apliecina, ka darbinieka veselības stāvoklis ļauj tam strādāt, neapdraudot citu cilvēku veselību. Medicīniskās apskates, kas jāveic no darba aizsardzības likumdošanas viedokļa, ir nepieciešamas, lai kontrolētu paša darbinieka veselības stāvokli, kad viņš pakļauts darba vides riska faktoru iedarbībai. Šis saraksts jāpārskata katru gadu, ja nepieciešams, izdarot tajā attiecīgus grozījumus. Atbilstoši šim sarakstam, darbinieki jānosūta uz veselības pārbaudi ārstniecības iestādē, kur sertificēts arodslimību ārsts dod slēdzieni par darbinieka veselības stāvokli. Šo veselības pārbaudi apmaksā darba devējs. Izglītības iestādēs uz šādām veselības pārbaudēm būtu jānosūta darbinieki, kuru darbs saistīts ar ķīmiskām vielām, metināšanas aerosoliem, krīta putekļiem, troksni virs 86 dBA, balss saišu pārpūli, darbu pazeminātā temperatūrā, fiziskām pārslodzēm un ilgstošām piespiedu darba pozām, tai skaitā stāvus, paaugstinātu redzes sasprindzinājumu (darbs pie datora). Sīkāk jautājumu risinājumus skatīt MK noteikumos Nr.86 “Noteikumi par obligāto veselības pārbaudi un apmācību pirmās palīdzības sniegšanā” un Labklājības ministrijas 1998.gada 12.janvāra rīkojumā Nr.8.

- Bīstamo iekārtu esamība, dokumentācija, uzraudzības kārtības ievērošana. Daļā iestāžu ir iekārtas, kuras pakļautas likuma “Par bīstamo iekārtu tehnisko uzraudzību” prasībām un atbilst 2000.gada 7.novembra MK noteikumiem Nr.384. “Noteikumi par bīstamajām iekārtām”. Tie varētu būt apkures katli, lifti, iespējams, degvielas rezervuāri ar tilpumu virs 2.5m³). Šādos gadījumos iesakām vērsties pie sava valsts darba inspektora un precizēt šos jautājumus.
- Nelaimes gadījumu darbā izmeklēšana un uzskaitē. Jānoskaidro, vai iestādē ir notikuši nelaimes gadījumi ar darbiniekiem, vai tie ir atbilstoši izmeklēti un reģistrēti, vai sastādīti Akti par nelaimes gadījumu darbā, vai tie reģistrēti Valsts darba inspekcijā, vai tie izsniegti cietušajam un nosūtīti Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras filiālei, kas ir bijuši galvenie nelaimes gadījumu cēloņi, kādu riska faktoru iedarbībai tikuši pakļauti darbinieki. Bez tam būtu jānoskaidro arī tas, vai nelaimes gadījumi notikuši arī ar audzēkņiem, vai tie izmeklēti, vai sastādīti attiecīgi akti un kādu riska faktoru iedarbībai tikuši pakļauti cietušie.
- Darba līgumu esamība un uzskaitē. Darba līguma noslēgšanas fakts un tajā fiksētie darba pienākumi ir viens no faktoriem, kas ļauj darbiniekam justies pārliecinātam par sevi un savu nākotni. Jānofiksē, kāda ir darba līguma noslēgšanas procedūra, vai visiem darbiniekiem ir izsniegti līgumu otrie eksemplāri, kā tiek reģistrēti un uzglabāti darba devēja eksemplāri.
- Darbinieku kvalifikācijas dokumentu esamība. Jāpārbauda, kā tiek iegūta, fiksēta un glabāta informācija par darbinieku kvalifikāciju vai atbilstošo dokumentu kopijas.
- Ķīmisko vielu un produktu uzskaites kārtība un ķīmiskās drošības datu lapu esamība. Darbības ar ķīmiskām vielām un pienākumus šai jomā nosaka 1998.gada 1.aprīlī pieņemtais “Ķīmisko vielu un ķīmisko produktu likums” un 1998.gada 27.oktobra MK noteikumi Nr. 418 “Kārtība, kādā aizpildāmas un nosūtāmas ķīmisko vielu un ķīmisko produktu drošības datu lapas”. Jākonstatē, vai izpildītas šo normatīvo aktu prasības, ka darbinieka rīcībā jābūt nepieciešamajai informācijai par ķīmisko vielu bīstamību un iedarbību uz cilvēka veselību. Ķīmisko vielu iepakojumiem jābūt atbilstoši marķētam un iestādes rīcībā būtu jābūt ķīmiskās drošības datu lapai uz katras ķīmiskās vielas vai ķīmiskā produkta, kas ir iestādes rīcībā. Ar ķīmiskās drošības datu lapas saturu jābūt iepazīstinātam katram darbiniekam, kas ar šīm vielām saskaras darba procesā, īpaši par šādām sadaļām:
 - bīstamības raksturojums;
 - pirmās palīdzības pasākumu apraksts;
 - uguns- un sprādziendrošības pasākumu apraksts,
 - avārijas gadījumā veicamo pasākumu apraksts,
 - uzglabāšanas un lietošanas noteikumi,
 - darba drošības noteikumi.

- Iekārtu tehniskā dokumentācija (pases, ekspluatācijas un darba aizsardzības instrukciju esamība). Saskaņā ar 2002.gada 9.decembra MK noteikumiem Nr.526 “Darba aizsardzības prasības, lietojot darba aprīkojumu un strādājot augstumā” par katru mehānismu, ierīci, darbagaldū vai elektroinstrumentu ir jābūt ekspluatācijas un darba drošības instrukcijai, tehniskajai dokumentācijai un dokumentācijai par veiktajām tehniskajām apkopēm. Jānoskaidro, vai iestādē šie dokumenti ir pilnā apjomā uz katru darba aprīkojuma vienību.
- Individuālo aizsardzības līdzekļu (turpmāk tekstā - IAL) pielietošanas kārtība. Jāprecizē, kādos darbos iestādē, strādājot kaitīgajos darba vides faktoros, darbinieki tiek nodrošināti ar individuālajiem aizsardzības līdzekļiem un vai šie līdzekļi ir nodrošināti ar lietotāja instrukcijām. Jānoskaidro, vai, izvēloties IAL, ir ņemtas vērā 2002.gada 20.augusta MK noteikumu Nr.372 “Darba aizsardzības prasības, lietojot individuālos aizsardzības līdzekļus” II. daļas prasības.
- Mērījumu rezultāti. Jānoskaidro, vai iestādē veikti darba vides kaitīgo faktoru mērījumi. Izglītības iestādē tie galvenokārt varētu būt apgaismojuma intensitātes, telpu mikroklimata (temperatūras un ventilācijas efektivitātes) mērījumi, kas būtu izmantojami arī skolēnu mācību procesa drošības izvērtēšanā.
- Gatavība ārkārtas situācijām. Vai iestādē ir izstrādātas ugunsdrošības instrukcijas, vai savlaicīgi pārbaudīti ugunsdzēsamie aparāti, vai veikta darbinieku apmācība un kādas ir iespējas pirmās palīdzības sniegšanā iestādē, cik, kur un kā nokomplektētas medicīniskās palīdzības aptieciņas

5. Risku identifikācija, atbilstoši MK noteikumu Nr.379 “Darba vides iekšējās uzraudzības kārtība” nosacījumiem

Darbinieks, kurš veic risku identifikāciju, apskata un izanalizē katru darba vietu, nosakot visus iespējamus riskus, kuriem darbinieks šai darba vietā pakļauts. Bez tam ar katru darbinieku jāpārrunā tie jautājumi, kas attiecas uz riska faktoriem šajās darba vietās.

- Izvērtējot katru konkrēto darba vietu, vispirms būtu ieteicams sastādīt darba vietas aprakstu ar konkrētiem akcentiem uz tajā esošajiem darba vides riskiem. Šai darbā var izmantot tabulu, kas dota MK noteikumu Nr.379 1.pielikumā, vai izstrādāt savu darba pierakstu variantu. Tiek piedāvāti 3 iespējamie darba pierakstu varianti. Pirmajai reizei būtu ieteicams izmantot tos variantus, kuros riska faktori tiek aprakstīti pēc iespējas sīkāk. Tas atvieglo darbu nākamajam solim – riska faktoru novērtējumam.

Lai būtu vieglāk izprast dažādu riska faktoru raksturu, paskaidrojam dažus būtiskākos raksturlielumus katram no tiem.

Darba telpas. Cik piemērotas esošās telpas ir darba pienākumu veikšanai, kāds ir to tehniskais stāvoklis, platība, mēbeļu un citu iekārtu stāvoklis un izvietojums, tai skaitā iespēja darbiniekam garām ejot aizķerties aiz asiem stūriem.

Troksnis. Visobjektīvāk to var noteikt ar attiecīgiem mērījumiem. Tomēr arī impulsveida troksnis, vai neliels, bet pastāvīgs troksnis vai kāds cits no trokšņa veidiem rada izmaiņas darbinieka veselības stāvoklī, samazina uzmanību, domāšanas spējas, palielina uzbudinātību un garastāvokļa maiņas.

Vibrācija. Tā var būt vietēja, kur iekārtu vibrācijai pakļautas galvenokārt rokas. Šādai vibrācijai parasti darbinieks pakļauts strādājot ar rokas elektroinstrumentiem. Vispārējās vibrācijas gadījumā tai pakļauts viss cilvēka ķermenis. Ja darbiniekam parādās sāpes locītavās, delnu vai pirkstu tirpšana to bālums un asinsrites traucējumi, ir pamats runāt par arodsaslimšanu – vibrācijas slimību.

Apgaismojums. Visobjektīvāk to var noteikt ar attiecīgiem mērījumiem. Darbs nepietiekošā apgaismojumā izsauc tuvredzību.

Mikroklimats un ventilācija. Mikroklimatu raksturo gaisa temperatūra, relatīvais mitrums un gaisa plūsmas ātrums. Optimāla gaisa temperatūra ir atkarīga no darba smaguma, bet izglītības iestādēs tā varētu būt 21- 24°C. Gaisa relatīvajam mitrumam optimāli būtu jābūt 40-60% robežās. Gaisa plūsmas ātrums virs 0,3 m/s jau raksturojams kā caurvējš, kas paātrina organisma pārsalšanu un saaukstēšanās slimību rašanos. Vietējās ventilācijas sistēmas nepieciešamas, lai novērstu veselībai kaitīgu vielu izplūšanu darba vidē.

Starojums. Jāizvērtē vai darbinieks pakļauts lāzeru vai citam **spēcīgam** elektromagnētiskam starojumam, kā arī radioaktīvajam vai citam jonizējošam starojumam. Plaši izplatītais uzskats, ka starojuma avots ir datora procesors, nav pamatots, mobilā telefona izstarotais starojums saruna laikā ir neskaitāmas reizes spēcīgāks.

Darba pozas, redzes un balss pārslodze. Ja darbiniekam pienākumi jāveic galvenokārt sēdus vai stāvus, kādā citā piespiedu darba stāvoklī, neērtā darba pozā ar atkārtotām stereotipiskām kustībām, organisms cieš no pazeminātas aktivitātes. Līdzīgi, kā pakļaujot organismu pārāk lielām fiziskām slodzēm, arī šai gadījumā palielinās iespēja saslimt ar muskuļu -skeleta - saistaudu slimībām. Redzes pārslodze, strādājot ar datoru, rodas datora ekrāna mirgošanas rezultātā, izsaucot acu saslimšanas.

Psiholoģiskie un emocionālie faktori. Visi aprakstos uzskaitītie psihoemocionālie faktori ietekmē stresa līmeni darba vietā un kolektīvā kopumā. Šo faktoru ietekmē palielinās neapmierinātība ar darbu un visdažādākās saslimšanas. Rezultātā krasi samazinās ne tikai veiktā darba apjoms, bet pasliktinās arī tā kvalitāte.

Ķīmiskie un bioloģiskie faktori. Ar ķīmiskām vielām mācību iestādēs darbinieki saskaras ne tikai ķīmijas kabinetā, arī krīta putekļi ir ķīmiska viela. Tiek izmantoti arī visdažādākie sadzīves ķīmijas un dezinfekcijas līdzekļi, kuru iedarbība uz cilvēka organismu ir jānoskaidro un, nepieciešamības gadījumā, obligāti jāpielieto atbilstoši IAL. Ja uz ķīmiskās vielas iepakojuma ir kāds no bīstamības simboliem, ir obligāta ķīmiskās drošības datu lapa un darbinieku apmācība par drošu vielas izmantošanu.

Traumatisma faktori. Nelīdzenas grīdas, iespēja aizķerties un nokrist ir viens no galvenajiem traumatisma riska faktoriem. Iekārtu tehniskais stāvoklis, aizsargnožogojumu trūkums, tai skaitā pie karstām virsmām, arī tieši apdraud darbinieku veselību un dzīvību. Elektrodrošības pasākumu veikšana, izolācijas pretestības un zemējuma pretestības mērījumi ļauj spriest par darbinieku un audzēkņu drošību pret elektriskās strāvas triecieniem. Jāizvērtē jebkura iespēja darbiniekam nokrist, ja darba vietā pārvietošanās virsmu augstumu starpība pārsniedz 1 metru, kā arī iespēja kādam priekšmetam uzkrīst darbiniekam virsū.

6. Pamatojoties uz darba pierakstiem, tiek sastādīta darba vides risku novērtējuma tabula, kurā konstatētie riski tiek aprakstīti un novērtēti pēc diviem kritērijiem. Pirmkārt, cik smagas sekas (miesas bojājumus, arodsaslimšanas) šī riska faktora iedarbība uz darbinieku var radīt. Otrkārt, cik liela ir varbūtība, ka šī riska faktora iedarbība radīs kādas sekas. Šī ir darba daļa, kuras realizācijai nepieciešamas zināšanas, pieredze un radoša pieeja. Izmantojot tabulā doto matricu, nosakām attiecīgā riska līmeni.

Sekas Varbūtība	Vieglas	Vidējas	Smagas
Maza	I	II	III
Vidēja	II	III	IV
Liela	III	IV	V

Riska līmenis:

I – mazs risks, īpaši pasākumi nav nepieciešami

II – neliels risks, esošie aizsardzības pasākumi un līdzekļi ir pietiekami

III – mērens risks, nepieciešami papildus pasākumi

IV – ievērojams risks, jāpielieto riska samazināšanas pasākumi vai jāpiemēro papildus aizsardzības pasākumi vai līdzekļi.

V – ļoti liels risks, nekavējoties jānovērš

7.-11. Risku izvērtēšanas kopsavilkums.

Izmantojot darba vides risku novērtēšanas rezultātus visām darba vietām, jāizveido darba vides risku kopsavilkums. Šai kopsavilkumā riski tiek sarindoti vadoties pēc to līmeņiem. Vispirms no visām novērtējuma tabulām tiek nofiksēti V līmeņa riski, kas prasa nekavējošu rīcību, vai pat darbu apturēšanu līdz risku novēršanai, pēc tam IV līmeņa riski un tā tālāk līdz I līmeņa riskiem.

Pēc risku līmeņu izvērtēšanas un to novēršanas prioritāšu noteikšanas jā sastāda risku novēršanas vai samazināšanas plāns, veicot nepieciešamos papildus mērījumus un nosakot to atbilstību normatīviem, nosakot risku samazināšanai nepieciešamās darbības un pasākumus, izvēloties papildus palīg līdzekļus un IAL.